

HRVATSKI HUMANISTI RANE RENESANSE

(Hrvatska i Ugarska predkorvaskog doba)

Miroslav KURELAC, Zagreb

Na prelomu vjekova, kad su se rušili stari i otkrivali novi svijetovi a turska se opasnost pojavila na vratima Evrope spremna da ugrozi njenu stoljetnu civilizaciju, naše zemlje živo su sudjelovale u značajnim zbivanjima jednog uzbudljivog, tragičnog ali i presudnog, novog razdoblja svjetske povijesti.

Krajem XIV i početkom XV stoljeća, upravo u času prvih značajnijih turskih osvajanja na evropskom kopnu, Hrvatsku je i Ugarsku zahvatila duboka kriza državnih i društvenih srednjovjekovnih struktura. Strategije i lične sposobnosti pojedinih vladara nisu mogle riješiti fenomene dubokih promjena, što ih je tada proživljavala Evropa pa s njome i Hrvatska. Radilo se o nemirnom, prelaznom, upravo prelomnom razdoblju svjetske povijesti, u kojem su nove ekonomske i društvene prilike zahtijevale adekvatan izraz u društvenim, državnim i političkim sistemima i to usred duhovne i moralne krize, usred idejne dezorijentacije.¹⁾

Hrvatska je živo participirala u svjetskim promjenama odumiranja staroga i rađanja novoga društva. Potrebno je stoga uvijek imati u vidu ovo opće stanje društva tadašnje Evrope, da bi se mogla do kraja razumijeti složena, često tragična, zbivanja u Hrvatskoj u kasnom srednjem vijeku i ranoj renesansi. Prisutni su tada u Hrvatskoj pogubni antagonistički odnosi veleposjedničkog plemstva-magnata, teritorijalne pretenzije pojedinih velikaških familija i njihovo nastojanje za unutarnjom i vanjskom dominacijom. Stvara se novo plemstvo, formiraju se novi plemićki rodovi, jača građanstvo i unutar toga odvija se raslojavanje, unutarnja diferencijacija, stvaranje stranaka i njihova bespoštedna borba za vlast. U tim okolnostima pozivlju se i strane sile u pomoć u korist ličnih, partikularističkih interesa. Kod međusobnih obračuna pozivlju se u pomoć čak i sami Turci. Na užem unutarnjem, kao i na širem državno-političkom planu, srednjovjekovna "Christianitas" – zajedništvo kršćanskih država i naroda duboko je uzdrmano.

1. Usp. Tomislav Raukar, *Društveni razvoj u Hrvatskoj u XV. stoljeću u "Misao i djelo Ivana Stojkovića"* – Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26-28. V. 1983, Zagreb 1986, str. 25-37; Miroslav Kurelac, *Promjene društvenih struktura u Stojkovićevo doba*, ibidem, str. 47-50.

Usred spomenutih promjena formira se nova društvena skupina. Javlja se lik intelektualca "humanista – literata – učenjaka", sa značajnim utjecajem na razvoj društvenih struktura i oblika vladavine, s autoritetom znanstvenika – stručnjaka. Ide se za stvaranjem jedne nove vizije svijeta. Oživljavanje antike – poganske i kršćanske, – isticanje kreposnih ciceronijanskih antičkih vrлина i povrat na izvorno kršćanstvo prvih vjekova, postavljanje ideala i uzora antike, kako u književnom, umjetničkom, filozofskom, znanstvenom, moralnom i religioznom, tako i u društvenom, pravnom i političkom pogledu, bio je odgovor na poziv vremena, da unutar postojeće krize treba ići na izvore – "ad fontes".

U našim primorskim gradovima ponajprije, a zatim i na sjeveru, u Zagrebu, Pečuhu, Budimu, Velikom Varadinu Ostrogonu, na brojnim dvorovima velikaša, javila se zaslugom humanista značajna kulturna, obrazovna i književna djelatnost, interes za klasična djela ali i za moderna znanstvena, pravna i politička teorijska i praktička dostignuća. Usred teškog i nesigurnog vremena, kraj ratnog stanja i rastuće turske agresije, formiraju se škole, univerziteti i biblioteke, a mač i knjiga u rukama naših intelektualaca humanista postaju simbol vremena.

Za tako zvano predkorvinsko doba, to jest za razdoblje do sredine XV stoljeća, moglo bi se reći do smrti Ivana Kapistrana i Ivana Hunjadija, značajne su dvije etape. Prva etapa u kojoj je dominantna ličnost istranin iz Kopra Petar Pavao Vergerije stariji (1370-1444), i druga etapa u kojoj dominira ličnost zagrebačkog kanonika kustosa, a kasnije varadinskog biskupa i ostrogonskog nadbiskupa Ivana Viteza od Sredne (1405-1472).

Prva etapa, koja obuhvaća razdoblje od sredina XIV stoljeća do četrdesetih godina XV stoljeća, nadovezuje se na pojavu rane renesanse i humanizma na dvoru kralja Ludovika Napuljskog (1342-1382) i kralja Sigismunda (1387-1437). Karakteristični su za ovo razdoblje prvi proplamsaji humanizma u franjevačkom duhu, zatim osnivanje sveučilišta u Pečuhu i Budimu, te ustrojstvo moderne državne kancelarije na kraljevu dvoru, uz formiranje prve stručno kvalificirane "činovničke" državne uprave. Ličnosti kao magister Mihajlo iz Zagreba, Ivan Conversini iz Ravene (koji je neko vrijeme bio dubrovački notar, inače autor jedne od prvih povijesti Dubrovnika), slavni humanista – pedagog Guarinus Veronensis i mladi Ivan Vitez od Sredne, pripadali su krugu koji se našao uz Petra Pavla Vergerija na Sigismundovom dvoru u Budi. Već u Italiji stekao je Vergerije ugled svojim djelom "De ingenuis moribus et liberalibus studiis" (1400-1402), povijesnim djelom o Aleksandru Velikom i drugim spisima, u kojima je zastupao slobodan humanistički odgoj i obrazovanje, što bi se moglo nazvati "studium humanitatis liberale". Brojna Vergerijeva pisma i poslanice sabrane u obimni "Epistolar", obrađuju razna suvremena pitanja. ²⁾ Ona postaju zoroak pri sastavljanju službenog dopisivanja, tipičnog za humanističku državnu kancelariju i priopćavanje filozofskih i idejno-političkih stajališta. Vergerije je inače pripadao duhovnoj struji zvanoj "de-

2. Leonardo Smith, *Epistolario di Pier Paolo Vergerio*, Roma 1934, 530 str., unutar toga: *Vita di Pier Paolo Vergerio*, str. I-XXX. O vezama s Giovanni Conversinijem i Mihajlom di Zagabria na str. 388-390. Usp. također: Tibor Kardos, *Le relazioni umanistiche italo-ungaresi e il loro carattere*, *Annales Universitatis scientiarum Budapestiensis, Sectio philologica*, Tomus IV, Budapest 1963, str. 27-49; Josef Huszti, *Pier Paolo Vergerio és a magyar humanizmus kezdete*, *Filológiai közlöny*, I, Budapest 1955, str. 529-530.

votio moderna“, s naglaskom na kreposnom životu, individualnoj produbljenoj pobožnosti, autodisciplini i askezi.³⁾

Istovremeno kad i Vergerije djeluje u ovom razdoblju istaknuti humanista svjetskog glasa, dubrovčanin Ivan Stojković – Johannes de Ragusio (1395-1443).⁴⁾ Školovan u Parizu, uključuje se kao učenik Jeana Gersona u tokove francuske renesansne misli, predaje na univerzu u Bolonji i postaje 1429-1930. g. prokurator dominikanskog reda u Rimu. Zauzet za reformu crkve “in capite et in membris“, osvjedočeni konciliarista, kao zamjenik papinog legata otvara 1430. g. Koncil u Bazelu, vodi poznatu polemiku s husitima, a 1435-1437. g. odlazi u Konstantinopol na pregovore sa carem Ivanom Paleologom i patrijarhom Josifom II radi sjedinjenja istočne, pravoslavne Crkve s rimskom. Istodobno Stojković nastoji uspostaviti kontakt s bosanskim i sprskim vladarima, a značajna je i njegova aktivnost na izmirenju bosanskih patarena sa Crkvom. – Prisutan je na saboru u Ferrari, sudjeluje u disputama s predstavnicima pravoslavne Crkve, kojih je oko 700 na čelu sa carem Ivanom VIII Paleologom i patrijarhom Josifom stigla preko Venecije u Ferraru, gdje je 1439. g. sklopljena Unija s rimskom Crkvom. 1439. g. postao je biskup a od protupape Feliksa V. imenovan je kardinalom. Rađeći na važnim pitanjima crkvene reforme kao konciliarista napisao je brojna djela, od kojih se ističe “Tractatus de Ecclesia“. Iz Carigrada donio je u Evropu velikih broj grčkih, tada izvanredno rijetkih i traženih rukopisa na kojima se proučavala baština antike. Stojković je, karj opisane plodne i svestrane aktivnosti, ostao u stalnoj vezi i dopisivanju s rodnim Dubrovnikom. Preko Dubrovnika poduzimao je značajne pothvate u Bosni i Srbiji, a isposlovaio je i privilegij dubrovčanima za trgovanje s “nevjernicima“. Stojkovićeva nastojanja oko pomirenja kršćana (husiti, Patareni) i sjedinjnja Crkava imaju karakteristike principijelnosti i širine pristupa aktualnim crkvenim problemima kod čega dolaze do izražaja njegovi stavovi o Crkvi, a može se nazrijeti njegov slavenski osjećaj i osjećaj za blisku tursku opasnost. Ovoj opasnosti moglo se suprostaviti samo jedinstvo kršćana, kršćanskih Crkava i kršćanskih vladar.⁵⁾

Ova dva istaknuta predstavnika prve etape predkorvinskog razdoblja, Vergerije i Stojković, svojim idejnim impostacijama i svojim djelovanjem izražavaju dvije važne struje rane renesanse i humanizma u nas. U ove tokove bili su uključeni mnogi drugi naši humanisti, njihovi suvremenici i istomišljenici u zemlji i izvan nje.

U drugoj etapi, koja obuhvaća razdoblje od četrdesetih godina XV stoljeća do 1456. g., dominantna je ličnost Ivan Vitez od Sredne. Kultura znanstvena i politička djelatnost Ivana Viteza toliko je značajna, obimna i svestrana, da se može reći da Vitez u sebi resumira čitavu jednu epohu.⁶⁾

3. Robert Mandrou, *Dagli umanisti agli scienziati secoli XVI e XVII*, Roma-Bari 1975, str. 56-70; Georg Müller, *Bildung und Erziehung im Humanismus der italienischen Renaissance*, Wiesbaden 1969, str. 165-170.

4. O Ivanu Stojkoviću usp. Zbornik radova “Misao i djelo Ivana Stojkovića“, v. bilješku 1.

5. Josip Turčinović, *Stojkovićeva misija u Carigradu i njegova vizija jedinstvene kršćanske Evrope*, ibidem, str. 254-256; Ivan Đurić, *Sumrak Vizantije*, Beograd 1984.

6. O Ivanu Vitezu usp.: Vilmos Fraknói, *Vitéz János váradi püspök élete*, Budapest 1871; isti *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest 1879; isti, *Mathias Corvinus König von Ungarn*,

Ivan Vitez rodio se 1405. godine u Sredni, u kraju između rijeka Save i Drave iz roda Đeletića — "De Geleth:." Otac mu je bio tajnik Ivana Hunjadija slavnog Sibirjanin Janka, gubernatora hrvatsko-ugarskog kraljevstva (1446-1452). Nakon studija u Beču, Padovi i Bolonji, vršio je Vitez u Zagrebu službu kanonika-kustosa zagrebačke biskupije. Zagreb je u to vrijeme bio značajna točka na relaciji Venecija — Zagreb — Beč — Budim — Prag — Krakov. Ovdje su se ukrštavali putovi, vodila trgovina, održavali sajmovi. Iz političkih, trgovačkih i strateških razloga boravio je u Zagrebu stalni predstavnik Venecije, koji je redovito izvještavao o zbivanjima u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, na širem području Panonije i posebno o zbivanjima u Bosni i uopće na Balkanu. Zagreb je kao staro biskupsko sjedište bio i kulturno središte. Brojni liturgijski, crkveni a i profani rukopisi doneseni su u Zagreb pretežno iz Francuske u XIII. i XIV. stoljeću. U petnaestom stoljeću u znatnoj su mjeri pristizali iz renesansne Italije. U Italiji — Padovi, Bolonji, Loretu — redovito su boravili na studiju zagrebački pitomci, kanonici i druge crkvene osobe. Tom prilikom prepisivani su razni kodeksi poznatih autora humanizma i renesanse. U biskupijskoj knjižnici nalazila su se u to doba u rukopisu pored ostalih djela Guarina Veronensisa, Poggia Bracciolinia, Laurentia Valle, Francisca Filelfa, Leonarda Aretina.⁷⁾

Iako je otišao iz Zagreba, bilo zbog studija ili raznih službi, Vitez je često svraćao u Zagreb i cijelog je života ostao usko povezan s njime. I kao biskup Velikog Varadina i kao ostrogonki nadbiskup do kraja života bio je protektor zagrebačke biskupije.

Preuzevši notarsku službu u kancelariji na dvoru kralja Sigismunda u Budimu (od 1433, uz prekid za studij u Beču i od 1437. g.), Vitez se još uže povezao s Petrom Pavlom Vergerijem, koji je u Budimu bio kancelar dvora, na kojem je boravio od 1417. g. Isprva učenik i nasljedovatelj uskoro je postao bliski prijatelj učenog Vergerija. Poput njega Vitez je bio zanesen idealima "kreposti" i "časti" (virtus et honor) u duhu humanističkog gibanja devotio moderna.

Na dvoru u Budimu Vitez je upoznao Ivana Hunjadija (1409-1456) koji je bio u pratnji kralja Sigismunda u Italiji naročito za njegova slavnog pohoda u Rim i njegove krunidbe u Vječnom gradu.⁸⁾ Uključen u vrhunske humanističke krugove u Italiji Ivan Hunjadi proveo je neko vrijeme na dvoru Filipa M. Viscontija gdje je upoznao ne samo književna, umjetnička i znanstvena dostignuća renesanse već i vještinu ratovanja. Ovim iskustvom i brojnim uspješnim ratnim podvizima postao je Ivan Hunjadi slavan u Evropi gdje je dobio naziv "Cavalier Bianco". On uskoro izrasta u pravog renesansnog kondotiera, a kao pripadnik srednjega plemstva zastupa moderne poglede u uređenju države i društva, s većom ulogom stručno obrazovanih kadrova u državnoj upravi i

Freiburg 1891; Ivan Kukuljević, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova — Ivan Česmički*, Zagreb 1886, str. 1-19; József Huszti, *Janus Pannonius*, Pécs 1931/ Tibor Kardos, *A magyarországi humanizmus kora*, Budapest 1955; Olga Perić — Josip Paro, *Uspon mirnog čovjeka — Ivan Vitez*, Zagreb 1979; Marianna D. Birnbaum, *Janus Pannonius poet and politician*, Zagreb 1981; Miroslav Kurelac, *Kulturna i znanstvena djelatnost Ivana Viteza od Sredne*, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC Jugoslavenske akademije, vol. 12, Zagreb 1982, str. 21-34.

7. Usp. M. Kurelac, o. c., str. 25.

8. Fejer, Gy., *Genus incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris*, Buda 1841. Opširno o rodu Hunjadija v. Lajos Elekes, *Hunyadi*, Budapest 1952.

vojnim poslovima. U tom smislu suprostavlja se predstavnicima starog visokog plemstva (u dekadansi) i ističe nove kvalitete u koje su uključeni znanost i umjetnost. Ulriku Celjskom predstavniku velikaša pisao je Ivan Hunjadi: "Pravog plemića ja tražim u ljudskom srcu i nigdje drugdje. Ja više cijenim onoga koji daje osnove ugledu jednog roda, nego onoga koji taj ugled nasljedstvom uživa".⁹⁾

Ivan Vitez bio je u rodbinskim vezama, po majci iz obitelji Garazda, s Ivanom Hunjadijem, a i otac mu je neko vrijeme bio u njegovoj službi. Angažiran na dvoru u Sibinju Vitez postaje odgajatelj Hunjadijevih sinova Ladislava i Matije. Kao pristaša Hunjadijeve stranke, Vitez se živo angažirao u diplomatskim, političkim i vojnim akcijama, a naročito u protuturskim pothvatima. Jedno od prvih pisama, sačuvanih u Vitezovu Epistolaru,¹⁰⁾ koje je Vitez u ime Ivana Hunjadija uputio papi Eugenu IV 1445. g., sadrži opširan opis bitke kod Varne gdje je kršćanska vojska 1444. g. doživjela katastrofalan poraz, i u kojoj su poginuli kralj Vladislav, papin legat Julije Cesarini i mnogi ugarski crkveni i svjetovni dostojanstvenici. Vitez ističe hrabrost i sposobnost Ivana Hunjadija, njegovu spremnost za daljnju borbu protiv Turaka, ali već ovdje dolazi do izražaja, a Vitez na to posebno upozorava, nesloga kršćanskih država i izostanak zajedničkog angažmana evropskih sila.

Postavši prepošt, a od 1445. g. biskup Velikog Varadina (danas Oradea u Rumunjskoj), nastavio je Vitez tradiciju svojih predhodnika, biskupa i mecene Andrije Scolarija, Giovannija Milanesijsa i neposrednog predčasnika Ivana Andrije de Dominisa iz Raba koji je poginuo u bitci kod Varne. Vitez u Varadinu okuplja oko sebe niz znanstvenika, humanista, baveći se i sam filozofskim, povijesnim i književnim radom. Vitez nabavlja i sabire, uz prilične troškove diljem Evrope razne vrijedne iluminirane, kodekse, te stvara značajnu biblioteku, koja se odlikuje djelima klasičnih pisaca i radovima prirodoznanstvenog sadržaja (geometrija, aritmetika, astronomija). Ta djela Vitez proučava i posuđuje prijateljima, među kojima se nalazi i poznati humanista Enea Silvije Piccolomini, kasniji papa Pijo II.¹¹⁾ Posebno je Vitez bio povezan s poljskim humanistima učenjacima profesorima krakovskog sveučilišta Nikolom Lassočkim, Janom Lusidskim, Grgurom Sanočkim, matematičarima i astronomima predkopernikanskog doba. U Varadinu Vitez ima osim bogate knjižnice i opservatorij. Tu nastupaju u disputama budući učitelji Nikole Kopernika i smatra se da su upravo kod Viteza u Varadinu započele predradnje za konačno utvrđivanje heliocentrične koncepcije.¹²⁾ Varadin je

9. József Teleki, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, vol. II, Budapest 1852, str. 371.
10. Ioannis de Zredna, *cancellariae regis Hungariae olim prothonotorii EPISTOLAE, in diversis negotiis statum publicum regni Hungariae concernantibus, ab anno Christi MCDXLV usque ad annum MCDLI etc. per Paulum Iwanich, dioeceseos Zagrabiensis presbyterum, altaris S. Pauli in ecclesia Waradiensis rectorem et cancellariae regiae olim notarium etc.* ed. J. G. Schandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, vol. II, Vindobonae 1741, str. 3-106; O Vitezovom Epistolaru: Olja Perić, *Zbirka pisama Ivana Viteza od Sredne, Živa antika*, Skoplje 1979, God. XXIX, sv. 1. str. 99-111.
11. O Vitezovoj biblioteci: Vilmos Fraknói, *Vitéz János könyvszemle*, Budapest 1878, vol. VIII; K. Csapodi-Garadonyi, *Die Bibliothek des Erzbischof Johannes Vitez*, Guttenberg Jahrbuch 1973, str. 441-447; M. Kurelac, o. c. str. 23-24.
12. Zoltan Nagy, *Ricerche cosmologiche nella corte umanistica di Giovanni Vitez*, *Studia humanitatis*, 2, Budapest 1975, str. 65-93.

zahvaljujući učenosti i nastojanju Ivana Viteza, postao za evropske humaniste značajno književno i znanstveno središte. Ovdje se sakupljala i izmjenjivala misli internacionalna evropska elita. Osim slavnog Petra Pavla Vergerija boravili su ovdje Filipus Podocatherus Grk sa otoka Cipra, Grgur Sanočki iz Poljske, Enea Silvije Piccolomini iz Italije, Georg Peuerbach iz Austrije, Johannes Regiomontanus iz Njemačke, Johannes Bessarion iz Carigrada, Nikola Modruški i mnogi drugi iz Hrvatske, da se spomene samo neke od brojnih. Vitezov Varadin postao je kako navodi Filip Kalimah Buonacorsi "confugium bonorum omnium ac litterarum asylum".¹³⁾ Valja spomenuti da je Vitez bio u stalnoj prepisci s Dubrovnikom posebno s dubrovčaninom astrologom Ivanom Gazulićem (1400-1465) i s brojnim ličnostima na teritoriju Hrvatske. Vitez je bio čuven kao humanist koji proučava kozmos. Grk Johannes Argyropylus preveo je s grčkog na latinski Aristotelovo djelo "De coelo" i posvetio ga Ivanu Vitezu. Astronom Georgius Purbachius profesor sveučilišta u Beču, s kojim je Viteza vezalo iskreno prijateljstvo i u mnogome podudarnost mišljenja, uzeo je u čast Viteza "varadinski meridijan" kao bazu za kalkulaciju eklipse Sunca i Mjeseca. Za Viteza je napisao knjigu s opisom sprave nazvane "Quadratum Geometricum". "Tabulae Varadienses" G. Peuerbacha bile su vrlo upotrebljavani matematičko-astronomski priručnik, kao i djelo "Theoriae novae planetarum" koje je Peuerbach posvetio Ivanu Vitezu. O Vitezovoj biblioteci u Varadinu i okupljanju znanstvenika donio je svjedočanstvo hrvatski humanista Nikola Modruški, papin legat, isprva biskup senjski a zatim modruški, koji se u svom djelu "De mortalium felicitate" sjeća dana provedenih kod Viteza ovim riječima: "A nobis contra visum est praecipue ab illa felicissima et a me semper memoranda hyeme, quam apud te Varadini cum innumera clarissimorum virorum volumina saepius residentes iocundissimam amoenissimamque transigemus."¹⁴⁾ Nikola Modruški bio je povezan i s uglednim mađarskim prelatom i kancelarom Stjepanom Vardom kojemu je slao sastavke i rukopise iz Italije, kao i Vitezu. Inače je Viteza snabdjevao knjigama i bio s njime u kontaktu čuveni humanista i knjižar iz Firence Vespasiano Bisticci. U djelu "Vita de' Uomini Illustri del Seccolo XV" Bisticci je o Vitezu pisao: "Messer Giovanni fu arcivescovo di Strigonia, fu di nazione schiavo, fu dotissimo l'uomo in tutte sette l'arti liberali, e grandissimo teologo, ed ebbe assai notizia della teologia cosi di quella degl' antichi come della speculativa... — Tutti gli esercizi di questo arcivescovo erano volti a cose virtuose, ed era uomo che temeva Iddio e di buona coscienza. E delle prime cose che principio, si fu che fece ordinare una bellissima libreria, e volle che vi fussino

13. "Erant ibi eodem tempore duo viri eruditissimi, Paulus Vergerius et Philipus Podocatherus, quorum ob diversam necessitatem ille Italia, iste Cypro relicta, contulerunt se ad eundem Episcopum, veluti ad confugium bonorum omnium ac literarum asylum, quoties calamitas aliqua ingruisset. His studia et morum similitudo facile Gregorio (Sanocense) coinxit, valuitque ad conciliandam amicitiam in tanta nationum diversitate...". Philippo Callimacho Buonacorsi, *De vita et moribus Gregorii Sanocensis*, ed. J. Abel, *Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Budapest- Lipsiae 1880, str. 163-164.

14. Ed. J. Abel, o. c. str. 168. O Nikoli Modruškom v. Giovanni Mercati, *Notizie varie sopra Niccolò Modrussense*, *Opere minori*, vol. IV. Studi e testi 79, Citta di Vaticano 1937, str. 205-267; M. Kurelac, *Enciklopedija Jugoslavije*, vol. 6., Zagreb 1965, str. 288-289; S. Hrkač, *Nikolai Modrusiensis De mortalium felicitate dialogus*, Dobar pastir, dođ. XXV, Sarajevo 1975, str. 141-200; isti, Nikola Modruški, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, broj 3-4, Zagreb 1976, str. 145-156.

libri in ogni faculta, e fecene cercare in Italia e fuori d' Italia, e molti che non si trovavano li fece iscrivere in Firenze, non guardando a spesa ignuna, pure che fussino belli ed emendati. Nobilito quella patria di farvi venire tutti i libri che si trovarono cosi composti come tradutti; ed erano pochi libri nella lingua latina, ch'egli non avesse.“ O samom liku Ivana Viteza, za kojeg je odmah rekao da je “di nazione schiavo“, Bisticci nadovezuje u istom djelu: ”... ora per i sua laudabili portamenti e per sua dottrina ed integrita di vita era fama della sua Signoria non solo per tutto quello regno, ma per tutta Italia, e massimo in corte di Roma era in grandissima reputazione..“¹⁵⁾ Vitez bijaše doista čovjek duboke religioznosti, kreposna i neporočna života, širok i pun razumijevanja za razne pristupe nadnaravnim i ovozemaljskim pitanjima što se ogleda iz njegovih prijateljstava s humanistima raznog profila. Enea Silvije Piccolomini našao je u njemu “starog i dobrog prijatelja“ za kojeg je napisao u jednom pismu “tam morum elegantia quam literarum scientia regnicolarum nulli secundus“¹⁶⁾ Ipak kao vjernik i kršćanin zauzet za sudbinu svog naroda i domovine, za sudbinu Crkve i vjere Vitez je u sebi nosio ideale koji se mogu najbolje usporediti s onima Ivana Kapistrana. Sigurno je Vitezova zasluga da je lik Ivana Kapistrana ostao dugo povezan sa sudbinom Ugarskog kraljevstva što se vidi iz zapisa iz 1460. g. u kojem za Ivana Kapistrana stoji “... ipse Deus gloriosus pro nostra et Regni nostri gloria tamquam alterum quendam Apostolum nobis dono dedit...“¹⁷⁾

U teškim, izvanredno složenim unutarnjo-političkim i vanjskopolitičkim, ratnim prilikama, Vitez se nije povukao u “quieta camerula“. Kraj sveg opisanog znastvenog, – književnog i odgojnog djelovanja Vitez se svim žarom posvetio državičkim poslovima. Savjetnik je Ivana Hunjadija, rukovodi njegovom kancelarijom i ulazi u razne diplomatske akcije. Sudjelovao je u mnogim vojnim pohodima prije bitke za obranu Beograda 1456. u kojoj je sudjelovao uz bok Ivana Hunjadija i Ivana Kapistrana. Još 1448. g. Vitez se potresen unutarnjim razmiricama i ratnim razaranjima, te odvođenjem naroda u tursko ropstvo, poput Ivana Kapistrana, zalagao za ofenzivni rat protiv Turaka. Pozivajući se na jedinstvo kršćana zalagao se Vitez za definitivno istjerivanje Turaka iz Evrope. Pismo upućeno papi Nikoli V sadrži Vitezove opise i stavove prema ključnim pitanjima onoga doba. U ime Ivana Hunjadija Vitez je 17. rujna 1448. g. pisao:

“... Već ima tomu, ako se ne varam, gotovo stotinu godina, otkako je pogubno tursko oružje nahrupilo na evropske žale čineći nasilje i Bogu i ljudima. I više nego naglo pokorilo je Grčku, zatim Makedoniju i Bugarsku, pa onda Albaniju i druge zemlje; tužno je i spominjati i sjećati se svih tih mnogobrojnih zemalja što su trpjele poraz za porazom, oholu porugu, pustošenje, pokolje, ropstvo, što su gubile vjeru, što su im nametnuli tuđinski obredi, običaji, zakoni, tuđi nevjernički jezik. Ništa sveto ni svjetovno nije ostalo nedirnuto, ništa nije ostalo neokaljano čemu se moglo naštetiti mačem, nasiljem, ognjem i jarmom; štogod se prvo našlo na putu tom oružju, redom je padalo žrtvom sramotnog poraza. Odatle je onda taj vihor zahvatio sve što mu se našlo

15. J. Abel. o. c. str. 221-222.

16. V. Fraknoi, Zrednai Vitéz János könyvtára. Magyar Könyvszemle, Budapest 1878, str. 6.

17. Sinoptico Memorialis Catalogus Observantis Minorum Provinciae S. Joannis Capistrano olim Bosnae Argentinae, Budae 1823, str. 100. Cit. kod: Jolan Balogh, A művészet Mátyás király udvarában, I kötet, Budapest, 1966, str. 630.

u susjedstvu. U najnovije vrijeme prodro je gotovo do samog srca Evrope, te se učvrstio na rubovima ovog našeg kraljevstva i naše domovine. Začudio bi se, presveti oče, tko bi saznao kako je naša domovina uzmogla prije podnijeti tako brojne i tako teške nesreće, nego se od njih obraniti: da se nije obranila oslanjajući se na svoje snage.

Već više od šezdeset godina gotovo neprekidno stradavamo od tog bijesa, od tog ratnog požara: on je postao privatna briga i privatni vojni napor jednoga naroda. Održali smo se usprkos mnogim porazima, ratovima, pokoljima, usprkos bolima koje su nas snalazile, istrebljenjima koja su nas zadesila. Koliko li smo stravičnih prizora pamtili gledajući toliko puta s naših zidina neprijateljske tabore, gledajući krovove u plamenu, plač, bježanje, tjeskobu svuda oko nas, pa onda opustošena polja, tužne domove, tjelesa naše braće izložena neprijatelju, ruganje pobjednika, neprijateljski jaram, osramoćene povorke zarobljenika, na njihovu putu u bijedu, ili da ukratko izrazim mnogo toga: pretrpjeli smo i više no što se od neprijatelja može pretrpjeti, osim oružja i hrabrosti malo smo toga sačuvali imajući na srcu svoju slobodu; često nam se radilo o životu i smrti, i ne znam da li je sudbina teže okove i veće stiske navalila na nas ili na našu zarobljenu braću. Pa ipak, unatoč svim tim teškoćama, voljeli smo trpjeti nego robovati, smatrali smo vjeru važnijom od šteta koje nam se nanose. Nije li dakle naša bol dovoljno opravdana? Ta nikakva nas okrutnost nije mimoišla, i ona nikad ne prestaje; bilo da pobjeđujemo ili bivamo pobjeđeni, neprijatelj uvijek navaljuje, bori se protiv nas s još više mržnje nego snage. Neprijatelj je i sada na kopnu i na moru unajmio silnu vojsku uz goleme troškove, naumivši više da nas pogubi nego da nas pobijedi. Njegovi naleti na našim granicama izazvali su nas na rat, pa smo odlučili da radije napadnemo očekivanog neprijatelja nego da čekamo da on nas napadne; kako ne bismo pored tolikih zala još i sami nešto pogriješili, smatrali smo da je bolje započeti rat nego dopustiti da nam ga drugi nametne. Dozlogrdilo nam je gledati kako toliki padaju pod jaram ropstva, kako im se nameću sramotni ugovori, kako kršćani plaćaju danak, kako se na sajmovima sramotno prodaju okovani sužnji, kako se iz godine u godinu naša vjera izvrgava ruglu! Dovoljno je, kažem, bilo, pobožne lakovjernosti i neprijateljskog naslađivanja nad nebeskim bičem što pogađa tolike nesretne zemlje obilježene grobljem kršćanskog imena; zemlje kojih ostaci — ako ih nakon toliko brodoloma uopće ima — više umiru nego što žive.

Do sada nas je sapinjala ova ponovno razbuktala bolest, ova naša domaća nesloga što nam je poharala sav cvijet naše snage i dovela nas dotle da se čini da više ne možemo podnositi ni naše nevolje ni lijekove protiv njih. Goleme snage našega naroda zatirale su same sebe, a narod se ničega nije toliko bojao koliko vlastitog vojnika, vlastitog oružja. Sada pak, presveti oče, nakon što smo oslobodili gotovo sve snage što su još bile sapete preostalim ratnim bjesnilom, budi nam se veća nada i pouzdanje da ćemo obraniti domovinu. Stoga je uz Božju dobrotu i pouzdanje u vašu svetost, bio potreban ovaj tako važan pothvat; ja sam ga zamislio, ja sam se za nj brinuo i počeo ga provoditi; vojsci koja je sama po sebi željna borbe spremam se udahnuti još više poleta, tako da ne stojimo na obali Dunava odbijajući neprijatelja koji pokušava prijeći, nego da se rat prenese podalje od nas, da rat ne samo vodimo nego da ga i dovršimo. Međutim, taj će pothvat biti prevelik a da bi ga mogle ostvariti osamljene sile ovoga kraljevstva ili pothranjivati novčani prilozima privatnih lica; on se tiče onoga što je najvažnije: tiče se slobode kršćanskoga svijeta. ... Oni s kojima nam je ukrstiti mačeve silni su i brojem i sredstvima, pa se bojim da ne bismo rat započeli s Turcima morali voditi s cijelom Azijom. Stoga najveću nadu da ćemo kršćane obraniti od ropstva valja polagati u ustrajnost: jer, ili nije trebalo na rat nagovarati niti započinjati ga, ili ga, kad smo već

na nj nagovoreni i kad smo ga započeli, valja voditi ga dolično tako velikoj stvari i uspješno ga dovršiti. A dovršit ćemo ga ako pritisnemo uzdrmana neprijatelja i ako ustrajemo sve dok se ne ispuni naša nada i dok dušmanina ne protjeramo iz Evrope,

Nipošto nije nevažna svrha ovog rata koja nas potiče na ustrajnost. Neprijatelj koji je toliko navaljivao nikad se neće smiriti ako ne bude potučen. S njim je nemoguće uglaviti pouzdan mir, pa je korisno ustrajno nastojati da se obavi što treba. Mi pak nećemo popustiti, ako vaša svetost potpomogne našu ustrajnost. Pothvat neće biti dugotrajan ako se izvrši u jednom dahu i ako zbog prekida i zatezanja ne posustane naša nada. Sada Vaša Svetost ima na rasplaganju vojsku dostojnu uloženi troškova, ima vojnike što nadasve žele osvetiti svoje poginule, vojnike koji se oružja ne laćaju prigodice, nego neprestano i to protiv onih naših vječnih neprijatelja koji kršćanskom imenu nikad nisu bili skloni. Samo neka Vaša Svetost ne zapostavi birugu da oslobođena Evropa ne samo ušćuva vjeru nego također bude na slavu i diku njezina ognjišta. Dok ovo iznosim i ujedno odavle krećem, s pouzdanjem se preporučam Vašoj Svetosti, koju neka Sevišnji ušćuva prema mojim željama, na korist upravi svoje svete Crkve. Dano u zemlji Raškoj, koja se zove i Srbija, za vrijeme mog vojnog pohoda, blizu dunavskog prijelaza, što ga puk zove Kamenim, dne 17. rujna godine Gospodnje MCCCCXLVIII.”¹⁸⁾

Vitezova pisma bogata sadržajem, pisana latinskim izvrsnim klasičnim stilom obuhvaćaju različite teme, i događaje, pravo su remek djelo humanističke epistolografije. Ona su također autentičan izvor za poznavanje Vitezovih životnih nazora i političkih, državničkih koncepcija kao i kulturnih nastojanja. Nije slučajno da ih je sabrao na nagovor zagrebačkih svećenika Pavla Ivanića kancelara u kraljevskoj kancelariji i Pavla arhiđakona Zagrebačke biskupije, s kojima je bio povezan prijateljskim vezama ali i odnosom učitelja koji kao iskusan notar i kancelar kraljevske kancelarije poučava uzorcima kako treba sastavljati pisma. Pavao Ivanić svećenik zagrebačke biskupije bio je kao rektor “*altaris S. Pauli in Ecclesia Waradiensi*” uže povezan s Vitezom, pa je pisma mogao 1451. g. popratiti dragocijenim komentarom. Ivanić je 1453. g. s kardinalom Carvajalom pošao u Rim gdje je, očito vrlo sposoban, ostao na papinskom dvoru kao tumač za turski jezik. Tako je Vitez u svom učeniku dobio pouzdanika na papinskom dvoru, a papinski dvor iskusnog poznavaoća prilika “u krajevima koji su bili u središtu interesa crkvene i uopće evropske politike.”¹⁹⁾

18. Pismo svršava: “Datum in terra RAscie, alias Servie, in ipso progressu meo exercituali prope vadum Danubii, quod vulgo Lapideum dicitur die XVII Septembris anno Domini MCCCCXLVIII. Ed. J. Schwandtner, o. c.; novo izdanje Vitezovog Epistolara i govora: Ivan Boronkai, *Iohannes Vitez de Zredna opera quae supersunt*, Budpaest 1980, str. 90-93. Prijevod na hrvatski dr Mate Križman.

19. Vitez je sabrao pisma nagovoren od Pavla arhiđakona zagrebačkog, 1445. g. notara, a od 1448. g. protonotara kraljevske kancelarije. Poslao je Vitez pisma uz uvjet da budu za internu upotrebu, da ne dođu u javnost, radi sadržaja o kojem Vitez nije želio da se javno raspravlja. Pisao je s tim u vezi 18. ožujka 1448. g. Pavlu arhiđakonu: “... na kraju ti stavljam jedan uvjet, da poput pouzdanog čuvara zadržiš ovu zbirku u granicama privatnog čitanja. Ne dopusti dopusti da preko tebe pronade putove za seljenje. Neka se ne izlaže ispitivanju onih, pred kojima ne bih želio da se iznose moja stremljenja. Nisam nastojao u ovim pismima težiti za kićenošću niti sam želio stati u krug onih koji se po običaju skolastičkog obrazovanja međusobno zadirkuju riječima i govorenjem. Njima je važnije umijeće od svrsishodnosti. A ja sam se u ovom

Osim što je uputio nekoliko pisama caru Fridrichu III Habsburgovcu radi rješavanja spornih pitanja i otvorenih sukoba, Vitez je nastojao da se srede odnosi i uspostavi mir sa Fridrichom pa je u tu svrhu u više navrata učestvovao u pregovorima koji su se vodili u Beču i Bečkom Novom Mjestu. Ondje je Vitez održao značajne govore na saborima pred carem.²⁰⁾ Od brojnih protuturskih Vitezovih govora, za tematiku koja se obrađuje u vezi s djelovanjem Ivana Kapistrana, ističe se Vitezov govor održan u Bečkom Novom Mjestu 23. ožujka 1455. g. - godinu dana prije turske opsade Beograda. U ovom sjajnom govoru Vitez upozorava na ratom i turskim osvajanjima pregaženu i uništenu kulturnu i crkvenu baštinu, te oplakuje propast Bizanta, Istočnog carstva i Istočne, pravoslavne Crkve. Istočno je carstvo, kaže Vitez, na veliku sramotu kršćana srušeno. Istočna Crkva – nekoć temelj naše vjere živi u žalosnom sužanjstvu. Hramovi su obeščašćeni. Svete tajne su oskrvnjene. Vitez doslovno kaže: “ – *Oriente imperium abolim infesta diurnitate oppugnatum hostili tandem mole, sociorum desidia et omnium Cristianorum gravi infamia subversum est, ac tetri hostis calcaneo proculcatum. – Orientalis ecclesia, precipua olim fidei nostrae basis, in depressionem acta, captive religionis condicionem deplorat! – Templum civitatis regie, quod manebat adhuc ab omni prava contagione intactum et a maioribus nostris captivis perduraverat asylum, omni dedecore prophanatum, omni imundicia pollutum cognovimus. – Quid de ceteris templis, quid de clero, quid de salutaribus ecclesiae sacramentis – que vasa quedam gracıarum confitemur – quid denique de violata sanctorum reverencia dignum pietate, referam? “ Izloživši ovo Vitez uzvikuje: “*Heu pietas, heu prisca fides! Ubi Cristiana compassio, ubi gratitudo debita? “* Zatim nastavlja Vitez ovaj značajan apel na kršćansku solidarnost: “*Nempe Grecia in amaritudine degit, occupatque memoriam eius tristis recordacio felicitatis sue; ex libertate in servitute redacta est, imperatrix imperia patitur, nec minus eam dominii pudet, quam servitutis. (...) Nunc itaque ipsa Grecia, et cum ea omnes pariter afflicti vos appellant, vos interpellant, vos deprecantur, ut assistatis, et – si ausim dicere – Deum contestantur, si non assistetis!*“²¹⁾*

“*Christianitas afflicta*“ bila je u Vitezovo vrijeme uzdrmana “*christianitas*“, unutarnjim suprotnostima i antagonizmima, pa odatle i neefikasnost borbe protiv Turaka i njihova nadiranja. Viteza je najviše boljela ta “*rođačka*“ svađa i odsustvo međusobne pomoći. Sagledavajući duboko, sa moralnog i kršćanskog stajališta u korijene ovog stanja Vitez je, poučen možda katastrofom kod Varne 1444. g. a u neku ruku proročki predviđajući tragične događaje poslije uspješne obrane Beograda 1456. g. pisao:

poslu držao odluke da ništa neophodno ne bude izostavljeno, da umijeće bude neokrnjeno i da se ne dodaje suvišan sjaj. Zdravo“. ed. I. Boronkai, o. c. str. 39–40. Prijevod na hrvatski Dr. M. Križman.

20. Vitezove govore objavio je V. Fraknoi pod naslovom: *Ioannis Vitez de Zredna, ep. Varadiensis in Hungaria, Orationes in causa expeditionis contra Turcas habitae item Aeneas Sylvii Epistolae ad eundem exaratae 1453-1547*, Budapestini 1878. Novo izdanje I. Boronkai, o. c.
21. “*Oratio habita in Nova Civitate coram imperatore Friderico Tercio pro facto Turcorum per Iohannem episcopum Waradiensis ecclesiae cancellarium, tunc unum ex oratoribus regis et regni Hungarie, XXIII-ma die mensis Marcii anno Domini MCCCLV. Ed. I. Boronkai, o. c. str. 259-261.*

“Vlast je mača oborila svako pravo, priroda je u pogubnom vrtlogu izokrenula svaki zakon i svaki dogovor. Mržnja se oslobodila svih spona, a pljačka i dušmanska otičina otvorile su vrata rastrošnosti. Ali kojeg li užasa: bolje bi bilo reći rođačke pljačke nego dušmanske, jer u njima se neprijateljska ruka divljački okreće protiv vlastite utrobe, rođaci se bore protiv vlastitih rođaka. Što nas može gore zadesiti? Ni za koga nema naklonosti, nitko nije pošteđen od straha. Na svim stranama vidjeli smo kako ruka ruku ranjava, kako je sila mjerilom pravde. Smrtonosno se častohleplje rasplamsalo do užarenja. Slijepo srljamo u propast. Rijetki su osvjetnici zločina, dok njihovim počiniteljima nema broja. Vjernost je uzdrmana, a mir je na krhkim nogama, krv je zatajila, pa prema staroj poslovice ‘ ništa ti nije sigurno, nego samo to da ti je brat dušmanin’.”²²⁾

Obrana Beograda 1456. g. i trijumf kršćanske vojske rezultat su ostvarenja kršćanske solidarnosti do koje je došlo zahvaljujući Ivanu Kapistranu a u što je bio uključen i Ivan Vitez uz Ivana Hunjadija. Značajno je međutim za tu pobjedu angažiranje puka, običnog, isurekcijom i Kapistranovim propovijedima, osposobljenog borca. Kršćanska solidarnost i pobjeda ostvarila se na jedino mogućem i od Kapistrana i Viteza predviđivom moralnom planu. Međutim za kratko. Pobjeda kršćanske vojske ne samo da nije iskorištena, već je uskoro došlo do krvavog obračuna postojećih plemićkih stranaka u kojem su izgubili živote Ulrik Celjski i stariji sin Ivana Hunjadija Ladislav. Oklevetan od protivne stranke Ivan Vitez dopao je tamnice iz koje ga je izbavio tada već kardinal prijatelj Enea Silvije Piccolomini. Turci su mogli predahnuti i spremati se za nove napade. Vitez međutim nije klonuo duhom, on nastavlja borbu za sređivanje unutar-njih prilika u kraljevstvu dovođenjem mlađeg Hunjadija Matije na prijestolje, ostvaruje s njime nove pobjede nad Turcima u Bosni, pribavlja mu krunu sv. Stjepana i kruni ga za kralja. Obnavlja okupljanje humanista u Varadinu odakle šalje svog nećaka Jana Pannoniusa na studij u Italiju, uspostavlja bogatu kraljevsku knjižnicu u Budimu a postavši ostrogonki nadbiskup i primas Ugarske premješta svoju biblioteku i observatorij u Ostrogon gdje razvija bogatu i plodnu znanstvenu i kulturnu, književnu i obrazovnu djelatnost. Veliki broj hrvatskih, mađarskih, talijanskih, njemačkih, i naročito poljskih humanista te književnika grčkog porijekla djelovao je na Vitezovu dvoru, nastavljajući druženje započeto u Velikom Varadinu.

Radi potpune slika o humanističkom gibanju predkorvinskog razdoblja valja se osvrnuti na lik slavnog humaniste pjesnika i slavonskog bana Ivana Česmičkog — Janusa Pannoniusa rođenog kraj obala Dunava. Iako njegova djelatnost, pjesnička i politička, pada u drugu polovinu XV stoljeća, Ivan Česmički, (za kojeg Vespasiano Biscici također piše da je “di nazione schiavo”) stekao je obrazovanje vrlo rano, još kao mladić stekao je slavu u Italiji i po povratku u domovinu uključio se još prije 1456. g. u krug humanista koji je djelovao u nas.²³⁾ Neprijatelj rata i učenih nadmetanja prog-

22. Pismo Ivana Viteza Pavlu arhidakonu, Varadin 23. travnja 1445. Ed. J. G. Schwandtner, o. c. str. 6; I. Boronkai, o. c. str. 29.

23. O Ivanu Česmičkom — Janusu Pannoniusu usp.: J. Huszti, *Janus Pannonius*, Pécs 1931; Tibor Kardos, *A magyarországi humanizmus kora*, Budapest 1955; I. Kukuljević, *Glasoviti hrvati prošlih vjekova*, Zagreb 1886; Mihovil Kombol, *Ivan Česmički*, u izdanju: *Ivan Česmički — Janus Pannonius, Pjesme i epigrama*, Zagreb 1951, str. VII-XXII; Veljko Gortan, u *Hrvatski latinisti*, sv. I. Zagreb 1969-1970; Marianna D. Birnbaum, *Janus Pannonius poet and politician*, Zagreb 1981 (sa popisom literature).

vorio je Ivan Česmički u svojim pjesmama: o čovjeku, njegovoj ličnoj sudbini, njegovim usponima, zanosima, slabostima i padovima. Poznavalac grčke literature, sakupljač brojnih grčkih kodeksa, pristaša neoplatonizma bio je u prvom redu pjesnik. S pravom ili nepravom skeptik, nakon tolikih gorkih iskustava, promatrao je društvena i politička zbivanja, iscrpljujući rat i jadno stanje svoje domovine. Nezaboravni su i potresni njegovi stihovi puni sjete, gorčine i rezignacije, protkani katkad plamičcima nade. U njima se izvanredno, na poseban bliski intimni način, ogleda stanje u kojem se našla njegova domovina, njegova Hrvatska i Slavonija čiji je ban bio, njegova Panonija.

Ono što je Ivan Vitez izrazio u svojim pismima i briljantnim govorima izrekao je Janus Pannonius u pjesmi. Na ratnom pohodu protiv Turaka u vojnom taboru razmišljao je Ivan Česmički ovako:

”Čim smrznuta zemlja pod toplim zakopni dahom,
i prvom se travom ospe crnica meka,
Naši će šatori opet na zelenoj livadi nići,
A možda će neka pomoć i sa strane stići.
No kako mi i sam javljaš, tog nema pod kapom nebeskom,
Tko misli, da pritekne u pomoć mojoj stvari.
Tko li će ovoj nevoljnoj zemlji pomoći prije,
Do oni, koji su nekada nad njom imali vlast?
Zar vas nije sram, što Grčka, ta majka jezika¹ vašeg,
Škrgučući mora sricati barbarske riječi?
Što poštovana sestra ili kćerka vašega Rima
Već prije ropkinjom posta, a nekad je vladarka bila?
Ako vas ne potiču slavna djela davnih vremena,
Ono bi morala da vas potakne bliska opasnost.

Što Francuska spava il Španjolska, ništa mi nije čudno:
Naravno, ni jednoj ni drugoj opasnost ne prijete bliska.
Niti pomisliti smijem, da će mi nešto pomoći Britanci,
Koji su u zaklonu, daleki ih odvaja Ocean.
I sama Njemačka pak, zar nije imalo pritekla u pomoć,
Iako je, o teško meni, s kraljevstvom spojena mojim.

Francuska spava, Španjolska za Krista baš ne mari,
Engleska propada od pobune velikaša,
A susjedna Njemačka u besciljnom zborovanju vrijeme trati.
Italija se i dalje svojim trgovinom bavi.

Pa ipak kraj ove zaista porazne analize stanja kršćanskih država Česmički nije izgubio svaku nadu i vjeru u se. On završava pjesmu i razmišljanje:

“Bilo da nam stigne velika pomoć ili sitnica neka,
Mi ćemo ipak svom domu i vjeri ostati vjerni.”²⁴

24. Ivan Česmički-Janus Pannonius, Pjesme i epigrami, preveo Nikola Šop, Zagreb 1951, str. 41-43.

Ivan Vitez i Ivan Česmički, vjesnici novoga doba i poštovaoci antike i tradicije, stradali su ne od Turaka s kojima su se cijelog života borili, već od rođačke ruke. Viteza je u tamnicu bacio, njegov odgajanik, gotovo njegov sin, kralj Matija Krovin. Umro je lišen svega 1472. g., oduprući se neograničenoj apsolutističkoj vlasti kralja Matije koja se pretvorila u tiraniju. Svršio je kao Toma Morus nešto kasnije u dalekoj Engleskoj – Ivan Česmički, boreći se za iste ideale, umro je optužen kao uretnik, na bjehu, u progonstvu. Kršćanska Evropa bliska monarhističko–apsolutističkim rješenjima nije mogla shvatiti doseg ovih tragičnih zbivanja, koja su determinirala daljnji povijesni razvoj. "Laudatores monarchiae absolutae" učinili su sve da proslave kralja Matiju Korvina i da ocrne slavne humaniste svoje bliske prijatelje. – Međutim književna, znanstvena i kulturna djelatnost Ivana Viteza i Ivana Česmičkog ostavila je neizbrisiv trag, a njihovi likovi obilježili su epohu.

Četiri Ivana, od kojih je svaki na svoj način izrazio uzburkano ali stvaralač plodno razdoblje humanizma i renesanse u našim prostorima, Ivan VITEZ, Ivan ČESMIČKI, Ivan HUNJADI i Ivan KAPISTRAN, ostali su svijetli, ali još uvijek, pa i danas nedovoljno shvaćeni, simboli jednog tragičnog apokaliptikog vremena. Usprkos svemu, pa čak i nerazumijevanju onih koji su ih trebali razumijeti, bili su ono što su pokoljenja rekla za Ivana Viteza, bili su: "LUX PANNONIAE".²⁵⁾

25. U kodeksu "Tribrachiusu" (Nationalbibliothek Wien, Cod lat. 2489) iznad Vitezova lika na minijaturi koja ima oblik medaljona ucrtan je naslov "LUX PANNONIAE". Reprodukcija kod T. Kardos, o. c., str. 129.